

***KÜLTÜREL ANTROPOLOJİK OKUMA YAKLAŞIMIYLA RÂZÎ
TEFSİRİNDE TIP^{1*}***

***MEDICINE IN TAFSİR OF RÂZÎ BY CULTURAL
ANTHROPOLOGICAL READING APPROACH***

Hatice AVCI

Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Dr., University of Eskişehir Osmangazi Faculty of Theology, Department of Tafsir
Eskişehir, Turkey

Email: h.avci@ogu.edu.tr, orcid.org/0000-0001-9788-2385

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 03 Mayıs 2021/ 03 May 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 22 Haziran 2021 / 22 June 2021

Yayın Tarihi / Published: 28 Haziran 2021/ 28 June 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran 2021 / June 2021

Cilt: 5, Sayı: 1 Volume: 5, Issue: 1, Sayfa / Pages: 237-260

Cite as / Atıf: Avcı, Hatice. “*Kültürel Antropolojik Okuma Yaklaşımıyla Râzî Tefsirinde Tıp [Medicine in Tafsir of Râzî by Cultural Anthropological Reading Approach]*”. Kocaeli İlahiyat Dergisi- Kocaeli Theology Journal 5/1 (Haziran/June 2021), 237-260

İntihal: Bu makale, intihal tarama programlarıyla taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned with plagiarism screening programs and plagiarism has not been detected.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kider>

Copyright © Published by Kocaeli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Kocaeli University, Faculty of Theology, Kocaeli / Turkey.

CC BY-NC-ND 4.0

1 *Bu makale, “Râzî Tefsirini Kültürel Antropolojik Okuma (Fatıha ve Bakara Sûreleri Örneği)” başlıklı doktora tezi esas alınarak tezin 3. Bölümündeki “Tıp ve Anatomi” başlığının geliştirilmesiyle hazırlanmıştır. bk. Hatice Avcı, Râzî Tefsirini Kültürel Antropolojik Okuma (Fatıha ve Bakara Sûreleri Örneği), (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020), 63-67.

Öz

Her eserde, onun müellifinden izler bulunması doğaldır. Bu izlerin bir tefsir eserinden takip edilmesi, eserde ilahî hitap ile insanî hitabın birlikte bulunmasından ötürü dikkat çekici ve önemlidir. Çünkü içinde bulunduğu şartların etkisi altında Kur'ân'ı anlamaya çalışan müfessir, kendi günceliyle tefsirine dâhil olmaktadır. Kültürel antropolojik okuma yaklaşımıyla tefsir eserlerini incelemek, müfessirin güncelini yakalama ve ilahî hitabın insanî perspektife nasıl yansıdığını görme çabasıdır.

Fahreddin Râzî (ö. 606/1210), tefsirinde farklı disiplinlere ait pek çok bilgiye yer vermesiyle meşhur bir müfessirdir. Tefsirini yaptığı âyetle, doğrudan alakalı olsun veya olmasın, Râzî'nin bir şekilde bağlantı kurarak tıp bilgisine yer verdiği, hekimlerden alıntı yaptığı görülmektedir. Ayrıca yaptığı benzetmelerde ve kullandığı örneklerde tıp alanından istifade etmesi onun hekim yönünün tefsirindeki izlerindedir.

Bu çalışmada çok yönlü bir âlim olan Fahreddin Râzî'nin hekimlik yönünün, tefsirine yansımaları kültürel antropolojik okuma yaklaşımıyla ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, hekim Râzî'nin tefsirinde nasıl yer aldığını, Râzî'nin hangi ayetlerde hangi bağlantılarla tıp alanına yer verdiğini incelemektir. Bu amaçla Râzî tefsiri taranmış ve kaydedilen örnekler üzerinden konu işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Tıp, Râzî Tefsiri, Fahreddin Râzî, Kültürel Antropolojik Okuma

Abstract

It is natural to find traces of its author in every book. It is noteworthy and important to follow these traces from a book of tafsir because of the coexistence of divine address and human speech in the work. Because the commentator, who tries to understand the Quran under the influence of the conditions he is in, is in his own tafsir with his current. Examining the tafsir books with a cultural anthropological reading approach is an effort to catch up with the current of the commentator and see how the divine address reflects on the human perspective.

Fakhr al-Din al-Râzî (d. 606/1210) is a famous commentator whose tafsir is including a lot of information from different disciplines. Whether it is directly related to the verse he interpreted or not, it is seen that somehow Râzî use medical knowledge and he quotes from physicians. In addition, in his tafsir, his using of the field of medicine in his metaphors and in his examples is one of the traces of his physician side .

In this study, the reflections of Fakhr al-Din al-Râzî 's physician aspect on his interpretations has been handled with cultural anthropological reading approach. The aim of the study is to examine how the physician Râzî is exist in his tafsir, and in which verses Râzî uses the field of medicine. For this aim, the tafsir of Râzî was scanned and the subject was discussed based on the recorded examples.

Keywords: Tafsir, Medicine, Tafsir of Râzî , Fakhr al-Din al-Râzî , Cultural Anthropological Reading.

GİRİŞ

Tefsirler, yazıldığı dönemi bilim ve düşünce yönünden yansıtan eserlerdir. Tefsir eserlerine yansıyan bilim ve düşünce, tefsir edilen âyetlerin konusuyla alakalı olabileceği gibi müfessirlerin müktesebatı ve sosyokültürel ortamıyla da ilgili olabilir. Tefsirlerdeki çeşitli bilim dallarına ait bilgilerin bulunduğu kısımlar, müfessirlerin varlığını/öznelliğini hissettirdiği yerlerden biridir. Fahreddin Râzî (ö. 606/1210), tefsirinde farklı disiplinlere ait pek çok bilgiye yer vermesiyle meşhur bir müfessirdir. Tefsirindeki tıp sahasına ait bilgiler ve onun tıp biliminden istifade ediş biçimi bu çalışmanın konusudur. Bu konu kültürel antropolojik okuma yaklaşımıyla ele alınacaktır.

Kültürel antropolojik okuma, tefsir eserlerini incelemek üzere ortaya konmuş bir yaklaşımdır.² Kültürel antropolojik okuma yaklaşımıyla tefsir eserlerini incelemek, ilahî hitabın insanî perspektife nasıl yansıdığını görme çabasıdır. Kültürel antropolojik okuma yaklaşımının temelinde; müfessirin içinde yaşadığı tarihi, coğrafyayı, kültürel ortamı anlamak ve müfessirin kişisel hayatı hakkında olabildiğince bilgi sahibi olmak vardır. Çünkü her eserde olduğu gibi tefsir eserlerinde de müellifin hayatından, çağından, içinde bulunduğu toplumdan ve kültürden izler bulunmaktadır. Kültürel antropolojik okuma yaklaşımıyla söz konusu izler; müfessirin hayatı, dönemi, dönemindeki insan algısı ve eseri bağlamında değerlendirilmektir. Bunun amacı, ilahî maksadı anlama gayreti gösteren müfessirlerin eserlerindeki insanî yansımaları görebilmektir.³

Bu çalışmanın amacı, tefsir-bilim ilişkisini kültürel antropolojik okuma yaklaşımıyla Râzî tefsiri ve tıp bilimi üzerinden incelemektir. Bu inceleme bir bilimsel tefsir çalışması olmayıp tefsir eserlerini kültürel antropolojik yaklaşımla okuma çalışmasıdır. Dolayısıyla güncel tıp bilgilerine atıfta

2 bk. Hatice Avcı, "Tefsir Eserlerini Kültürel Antropolojik Yaklaşımla Okumak", *Sosyal Bilimler Dergisi* 34 (Şubat 2019), 511-523. Hatice Avcı, *Râzî Tefsirini Kültürel Antropolojik Okuma -Fatıha ve Bakara Süreleri Örneği*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020), 26-29.

3 Kültürel antropolojik okuma yaklaşımı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Hatice Avcı, "Tefsir Eserlerini Kültürel Antropolojik Yaklaşımla Okumak", *Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences*, 34 (Şubat 2019), 511-523.

bulunma veya onlar ile Râzî tefsirinde kullanılan tıp bilgilerinin kıyaslanması, bu makalenin amacı ve kapsamı dışındadır.

Râzî ve tefsiri konusunda pek çok çalışma yapılmış olsa da Râzî tefsirinin kültürel antropolojik okuma yaklaşımıyla incelenmesi, Fatih ve Bakara sûreleri özelinde olmuştur.⁴ “Râzî Tefsiri’nde Kur’ân’ın Tıp Verileriyle Yorumlanması”⁵ başlıklı tebliğ ise tasnif yapılmadan ele alınmış az sayıda örnekle sadece tıp verilerinin kullanımına işaret edip kapı aralayan bir çalışma niteliğindedir. Bu çalışmada, Râzî tefsirinin tamamı taranarak elde edilen tıp alanıyla bağlantılı bilgiler, kültürel antropolojik okuma yaklaşımıyla tasnif edilip değerlendirilmiştir. Çalışmamız bu açıdan önem arz etmektedir.

Râzî ve tıp bilimi irtibatına yer vermek kültürel antropolojik okuma yaklaşımı açısından gerekli görüldüğü için önce kısaca Râzî ve tıp bilimine değinilecek, daha sonra Râzî’nin tefsirinde tıp alanını kullanım biçimi, yaptığımız tasnif doğrultusunda örneklerle incelenecektir.

1. RÂZÎ VE TIP

Fahreddin Râzî, 543/1149 yılında Rey’de doğmuş; şimdiki İran, Türkmenistan, Özbekistan, Afganistan, Pakistan ve Tacikistan sınırları içerisinde, o dönemde Selçuklular’ın veya Hârizmşahlar’ın hâkim olduğu, ilim merkezi olma özelliği bulunan pek çok şehirde⁶ yaşamıştır. Râzî’nin tefsir, kelam, fıkıh usûlü, felsefe, mantık, nahiv, îcâz, fıkıh, tıp gibi çok çeşitli alanlarda eserleri bulunmaktadır.⁷

4 bk. Hatice Avcı, *Râzî Tefsirini Kültürel Antropolojik Okuma -Fatih ve Bakara Sûreleri Örneği*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020).

5 bk. Hatice Avcı, “Râzî Tefsiri’nde Kur’ân’ın Tıp Verileriyle Yorumlanması”. *İslam ve Yorum III*, 1/249-254.

6 Söz konusu şehirler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Hatice Avcı, *Râzî Tefsirini Kültürel Antropolojik Okuma -Fatih ve Bakara Sûreleri Örneği*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020), 37-48.

7 Cemaleddin Ebû'l-Hasan Ali b. Yusuf el-Kıftî, *Târîhu'l-hükemâ*, (*Muhtasar İhbârü'l-ulema bi abbâri'l-hükemâ*), (Bağdat: Mektebetü'l-Müsenna, thz.), 291, 292. Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed İbni Hallikân, *Vefeyâtü'l-â'yân ve enbâü eb'nâi'z-zamân*, thk. İhsan Abbas, (Beirut: Dâru Sâdir, 1968), 4/ 249. Fahreddin Râzî’nin eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Eşref Altaş, “Fahreddin er-Râzî’nin Eserlerinin Kronolojisi”, *İslam Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddin er-Râzî*, ed. Ömer Türker ve Osman Demir, (İstanbul, İsam Yayınları, 2015), 91-164.

Tıp, insan vücudunun sağlık ve hastalığıyla uğraşan; sağlığın devamıyla ve hastalığın iyileşmesiyle ilgilenen bir bilim dalıdır.⁸ İslam dünyasında tıp eğitiminin hicretten yüz yıl sonra normal eğitimin bir parçası olduğu, çok sayıda hekim yetiştiği ve tıp alanına ait eserler yayımlandığı bilinmektedir.⁹ Müslüman hekimlerin henüz 11. yüzyılda katarakt hastalığını, kanamayı tedavi edebiliyor ve başarıyla ameliyatlara yapabiliyor olmaları,¹⁰ tıp eğitimine verilen önemin neticesidir. Batıda Avicenna olarak bilinen meşhur müslüman hekim İbn Sînâ (ö. 428/1037) da 11. yüzyılın hekimlerindendir.¹¹ Onun dünya tıp tarihine damgasını vuran *el-Kânûn fi't-tıbb* eseri doğuda ve batıda yıllarca etkisini sürdürmüştür.¹²

İbn Sînâ'dan yaklaşık bir asır sonra, İslam dünyasında tıp biliminin ilerlemeye devam ettiği dönemde¹³ yaşayan Râzî, anladığımız kadarıyla, tıp bilimiyle erken yaşlarda ilgilenmeye başlamıştır. Râzî'nin 573-574 (1177-1178) yıllarında Serahs'ın büyük tabibi Sikatüddin Abdurrahman b. Abdülkerim es-Serahsî'ye misafir olduğu ve onunla müzakeresi neticesinde *Kânûn*'a şerh yazdığı ortaya konmuştur.¹⁴ Onun *Kânûn*'a yazdığı şerhle İbn Sînâ tıbbi konusunda merkezi bir rol oynadığı ifade edilmiştir.¹⁵ Bu bilgilerden yola çıkarak Râzî'nin otuz yaşlarında, döneminin tıp bilgisine vâkıf olduğunu söylemek mümkündür.

8 İbn Sînâ, *el-Kânûn fi't-tıbb*, çev. Esin Kâhya, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2014), 1/ 5.

9 Haidar Bammate, *İslamın İnsanlık Kültürüne Katkısı*, çev. Sadık Usta (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014), 45.

10 Bammate, *İslamın İnsanlık Kültürüne Katkısı*, 46.

11 Bammate, *İslamın İnsanlık Kültürüne Katkısı*, 45.

12 Mehmet Bayrakdar, *İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 172.

13 bk. Hüseyin Kayhan, "Selçuklular Devrinde Tıp Bilimi ve Hekimler Hakkında Notlar", *History Studies* 3/1 (Mart 2011), 155-163.

14 Eşref Altaş, "Fahreddin er-Râzî'nin Hayatı, Hâmileleri, İlmî ve Siyasî İlişkileri", *İslam Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddin er-Râzî*, ed. Ömer Türker ve Osman Demir, (İstanbul, İsam Yayınları, 2015), 52.

15 Altaş, "Fahreddin er-Râzî'nin Hayatı, Hâmileleri, İlmî ve Siyasî İlişkileri", 43, 44.

Meşhur tıp tarihi kitabı *'Uyûnü'l-embâ' fî tabakâti'l-etibbâ'*¹⁶ Râzî'nin de yer alması¹⁷, onun tıp alanındaki yetkinliğine işaretler. İbn Ebî Usaybia'nın bu eserinde felsefeci ve kelmacılar da yer verdiği beyan edilmiştir.¹⁸ Ancak her felsefeci ve kelmacı için geçerli olmasa da Râzî'nin felsefe ve kelam alanlarında etkili bir isim olması¹⁹ onun tıp alanındaki donanımına bir delil sayılabilir. Şöyle ki:

“Geçmişte felsefe, içinde tıbbın da bulunduğu, bütün bilimlere içeren bir araştırma alanıydı. Dolayısıyla, felsefeyi meslek olarak seçmiş filozofların bir kısmı tıp sanatıyla da ilgileniyor, kitaplar yazıyor, hastaları tedaviye çalışıyorlardı. Bir başka deyişle, devrin filozoflarının bir kısmı aynı zamanda tabip, tabiplerin bir kısmı da filozoftu.”²⁰

Bilim tarihinde tıba yön veren birçok filozof-hekimin varlığından söz edilmektedir.²¹ Kanaatimizce Râzî de filozof-hekim kategorisinde düşünülebilir.²²

Râzî'nin tıp alanında hem şerh hem telif eserleri bulunmaktadır. Telif eserleri arasında *et-Tıbbu'l-kebîr*, *et-Teşrih*, şerh olarak da *Şerhu'l-Kânûn*

16 “Tıp tarihiyle ilgili bilgiler antik devirlerden XIX. yüzyıla kadar klasik eserler içinde kısa ve dağınık olarak yer almıştır. Konuyla ilgili ilk müstakil eser, ortaçağ İslam dünyasında, 1242’de, İbn Ebî Usaybia tarafından, ‘Uyûnü’l-Enbâ fî Tabakâti’l-Etibbâ adıyla Kahire’de yazılmıştır. Bu eser, 400’ü Müslüman 500 hekimin hayatı ve eserleri ile Hint ve Yunan tıbbı hakkında geniş bilgi ihtiva etmektedir.” bk. Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2016), 25.

17 İbn Ebî Usaybia, *'Uyûnü'l-embâ' fî tabakâti'l-etibbâ'*, (Kahire: 1299/1882), 2/ 23-30.

18 bk. Mahmut Kaya, “İbn Ebî Usaybia”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 28.12.2020).

19 Râzî'nin felsefe ve kelamdaki etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ömer Türker, “Kelâm ve Felsefe Tarihinde Fahreddin er-Râzî”, *İslam Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddin er-Râzî*, ed. Ömer Türker ve Osman Demir, (İstanbul, İsam Yayınları, 2015), 17-40.

20 Bayat, *Tıp Tarihi*, 18.

21 Bayat, *Tıp Tarihi*, 20.

22 Çalışmamızda Râzî'nin kullanımıyla uyumlu olduğu için çoğunlukla hekim ve tabip kelimelerini kullanacağız. “Türkçede *hekim* ve *hekimlik* anlamlarında kullanılan Arapça *tabib* ve *tıb* kelimelerinin kökü *tabbe* olup *işini ehlî olma*, *bir işte usta olma*, *bir işin ilmini bilen kimse (âlim)* anlamlarındadır. Bu bakımdan *tabib*, *işini iyi bilen*, *titiz yapan*, *bilgili kimse* demektir ki, hastasını iyice inceleyip teşhis ve tedavisini gerçekleştiren kimseye de *tabib* denmiştir. *Bilgin (âlim)*, *usta (hazak)* anlamlarını da içeren *tabib* kelimesi günümüzde *doktor*’un karşılığıdır.” Bayat, *Tıp Tarihi*, 18.

sayılabilir.²³ Bunların dışında *Hıfzû's-sıhha*, *İlelül-'ayn*, *Mesâil fi't-tıb*, *en-Nabz* isimli eserleri de mevcuttur.²⁴

Tıp alanındaki eserleri, meşhur tıp tarihi kitabında yer alması, tabiplerle dostluğu Râzî'nin tıp alanında temayüz ettiğinin göstergeleri sayılabilir. Bunların yanı sıra, iki oğlunu bir tabip dostunun iki kızıyla evlendirmesi,²⁵ tıp ve tabiplerle irtibatının ailevi yönü olarak düşünülebilir. Kanaatimizce bahsi geçen hususların tamamı Râzî'nin hem ilmî hem şahsî hayatında tıp alanıyla iç içe olduğunu gösterir niteliktedir.

2. RÂZÎ TEFSİRİNDE TIP

Râzî, tefsir yaparken çeşitli vesilelerle tıbbî bilgilere değinmiş, ünlü hekimlerden alıntı yapmış, tıp alanından ve hastalıklardan örnekler vermiştir. Bazen okuyucuyu tıp ve anatomi kitaplarına yönlendirerek bu kitapların incelenmesinin önemine dikkat çekmiştir. Bu hususları göz önünde bulundurarak Râzî'nin tefsirinde tıp alanını kullanma biçimini üç başlık altında topladık. Bunlar:

1. Tıbbî Bilgiler Verme ve Tıp/Anatomi Kitaplarına Yönlendirme
2. Hekimler Hakkında Bilgi Verme ve Onlardan Alıntı Yapma
3. Teşbih ve Örneklerde Tıp Alanını Kullanma

2.1. Tıbbî Bilgiler Verme ve Tıp/Anatomi Kitaplarına Yönlendirme

Râzî'nin, tefsirinde tıpla bağlantılı olduğunu belirterek bazı bilgilere yer verdiği görülmektedir. Bazen de verdiği bilgileri kısa tutup okuyucuyu tıp/anatomi kitaplarına yönlendirir. Râzî'nin tıbbî bilgiler verdiği ayetlerin çoğunlukla insanın yaratılışına ve Allah'ın nimetlerine dair olduğunu görmekteyiz. İlgili örnekler aşağıdaki gibidir:

23 Bu eserler hakkında bilgi için bk. Altaş, "Fahredden er-Râzî'nin Eserlerinin Kronolojisi", 101-104.

24 Altaş, "Fahredden er-Râzî'nin Eserlerinin Kronolojisi", 147, 148.

25 bk. İbni Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 4/ 250.

İnsanın ve eşinin yaratılmasından bahseden A'râf sûresi 189. âyetinin²⁶ tefsirinde Râzî, Hz. Havvâ'nın Hz. Âdem'in sol kaburgasından yaratıldığını benimseyenlerin görüşünü kabul etmemiştir. Ona göre bu âyette Hz. Havvâ'nın Hz. Âdem ile aynı türde yani insan olarak yaratıldığı kastedilmektedir. Allah Hz. Havvâ'yı doğrudan yaratmaya kâdirdir. Ayrıca Hz. Âdem'in sol kaburgalarının sayısının sağdakilere göre eksik olduğu fikri, hissini ve anatominin hilâfına olup sorgulanmayı gerektirir.²⁷ Burada Râzî'nin söz konusu âyetin tefsirine anatomi bilimi ile katkı ve destek sağladığı görülmektedir.

Nahl sûresi 72. âyetinin²⁸ konusu Allah'ın insana eş, çocuk, torun nimetlerini bahşetmesi ve insana rızık vermesidir. Râzî, bu âyetin tefsirinde bir çocuğun erkek veya dişi olmasının biyolojik sebepleri hakkında tabipler ve tabiatçıların ortak görüşlerine yer vermiştir. Râzî'ye göre bu görüşler şu sonuca işaret etmektedir: Erkeğin tabiatında sıcaklık olduğu için çocuğun erkek olmasının sebebi sıcaklık; kadının tabiatında soğukluk olduğu için çocuğun kız olmasının sebebi soğukluktur. Râzî bu sonuca ulaştıran görüşleri son derece zayıf bulmuştur. Çünkü ona göre kadınlar arasında mizacı ve huyu sıcak olanlar olduğu gibi erkekler arasında da mizacı ve huyu soğuk olanlar vardır. Dolayısıyla erkek veya dişi olma sebebinin bu hususa bağlanması doğru değildir. Erkeği ve dişiği yaratan Allah'tır.²⁹ Râzî'nin burada yer verdiği çocuğun erkek veya dişi olmasının sebeplerine dair bilgiler dönemin tıp bilgisini yansıtmaktadır. Râzî ise söz konusu bilgilere, onları etraflıca anlatacak kadar hâkimdir. Dolayısıyla Râzî'nin tabip kimliğini burada da görmemiz mümkündür.

26 هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّيْهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيًّا فَمَوَتْ بِهِ فَلَمَّا أَتَقَلَّتْ دَعَا اللَّهُ رَبَّهُمَا لَوْ أَنَّ بَيْنَنَا ضَالِحًا لَنُكَوِّنَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ "Sizi bir tek candan yaratan, kendisiyle mutlu olsun diye ondan da eşini yaratan O'dur. Erkek eşile beraber olunca kadın hafif bir yük yüklenir, onu bir süre taşır; hamileliği ağırlaşınca rableri olan Allah'a şu sözlerle yakarır: Andolsun, bize kusursuz bir çocuk verirken kesinlikle şükredenlerden olacağız!" Kur'an Yolu, (Erişim 18 Ocak 2021), el- A'râf 7/189.

27 Fahreddin Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, thk. Seyyid 'Imrân (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2012), 8/ 84, 85.

28 وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِالْعَمَلِ الْكَبِيرِ اللَّهُ هُمْ يَكْفُرُونَ

29 Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 10/ 288, 289.

İnfîtâr sûresi 7. âyetin³⁰ tefsirinde Râzî, فَعَدَّلَكَ ifadesini insanın düzenli ve uyum içerisinde yaratılması olarak açıklamıştır.³¹ Bu açıklamaya göre insanın gözleri veya bacakları arasında orantısızlık yoktur. İki göz aynı büyüklükte iki bacak aynı uzunluktadır. Bedenin iki tarafı eşit yaratılmıştır. Damarlar, sinirler veya kemikler her iki tarafta da aynıdır, farklılık yoktur. Bunların anatomi ilminde bilinen şeyler olduğunu dile getiren Râzî, ayrıntılı bilgi vermemiştir. Bu konuları ayrıntılı anlatmanın tefsir ilminin konusu olmadığını söylemiştir.³² Böyle bir açıklama yapması dikkat çekicidir. Çünkü tefsirinde bazı yerlerde tıp alanında ayrıntılı açıklamalar yaptığı görülmektedir.³³ Bu nedenle kısa açıklaması, ilgili âyetin tefsiri açısından onu yeterli görmesiyle alakalıdır, diyebiliriz.

Allah'ın yaratmasına değinen Tâhâ sûresi 50. âyetinin³⁴ tefsirinde Râzî, Allah'ın yaratmadaki hikmetlerinin sayılamayacak kadar çok olduğunu belirttikten sonra birkaç örnek vermiştir. Bu örneklerin birinde insan organlarının faydalarının ve işlevlerinin neler olduğu konusunda, anatomi kitapları iyice incelendikten sonra bile çok az şey ortaya konabileceğini söylemiştir.³⁵ Allah'ın nimetleri hakkındaki İbrâhîm sûresi 34. âyeti³⁶ tefsirinde de Allah'ın insan bedenindeki nimetlerine tıp bilimiyle bağlantılı olarak değinerek okuyucuyu tıp ve anatomi ilmine yönlendirmiştir.³⁷

İnsan ömrünün belli bir dönemine işaret eden âyetlerin tefsirinde Râzî'nin yine tıbbî bilgilere yer verdiğini görmekteyiz. Mesela Nahl sûresi 70. âyeti³⁸ insan ömrüyle alakalıdır. Âyetin meâli şöyledir: “Sizi Allah yarattı, sonra da vefat ettirecektir. İcinizden, (sahip oldukları) bilgidен hiçbir şeyi bilmeyecek

30 الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوِّكَ فَعَدَّلَكَ “O rabbın ki seni yarattı, seni insan olarak şekillendirdi ve seni dengeledi.” el-İnfîtâr 82/7.

31 Şems sûresi 6. âyeti (وَوَسَّيْنَا وَمَا سَوَّيْنَا) de aynı şekilde yorumlayarak bu düzenin anatomi ilmince sabit olduğunu da belirtmiştir. Bk. Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 16/ 195.

32 Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 16/ 85.

33 Mesela Nahl sûresi 66. âyetinin tefsirinde sütün oluşumunu döneminin anatomi bilgisine vukûfiyetini gösterir şekilde genişçe anlatmıştır. Bk. Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 10/ 274-276.

34 قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى

35 Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 11/ 337.

36 وَأَنْتُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعَدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَطَفُلٌ كَفَّارٌ

37 Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 10/ 119, 120.

38 وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفَّاكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْنًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ

yaşa, ömrün en düşkün çağına kadar yaşatılanlar da vardır. Kuşkusuz Allah ilim ve kudret sahibidir.”³⁹ Bu âyetin tefsirinde Râzî, tabiplerin insan ömrünü dörde ayırdıklarını belirtir. Bunlar: Büyüyüp gelişme çağı, duraklama çağı, yavaş yavaş düşüş ve gerileme çağı, hızlı düşüş ve ihtiyarlık çağıdır. Râzî’ye göre âyette söz konusu çağlar arası geçişi yapanın Allah olduğuna vurgu vardır. “Bu geçişi yapan insan tabiatıdır.” diyenler Râzî’nin tabiriyle tabiatçı tabiplerdir. İnsanın anne karnındaki halinden ihtiyarlık çağına kadar olan bir ömürlük süreci konusunda, tabiatçıların görüşünü paylaştıktan sonra fikirlerini ayrıntılı bir şekilde açıklayan Râzî, bu kısımda *el-Kebîr fi’t-tıb*⁴⁰ adlı kendi tıp eserine de atıfta bulunur.⁴¹ Tamamen tıp bilgisi içeren söz konusu kısım ayrıca ele alınıp günümüz tıp bilgisi ışığında değerlendirilebilir.

Dönemin tıp bilimi ışığında insan ömrünün devrelerine dair bilgiler edindiğimiz bir başka yer ise Yûsuf sûresi 22. âyetinin⁴² tefsiridir. Âyette, Hz. Yûsuf belirli bir yaşa gelince ona ilim ve hüküm verildiği beyan edilmektedir. Râzî, bu âyetin tefsirinde insan ömrünün dönemleriyle bağlantılı birtakım bilgiler sunmuştur. Öncelikle Hz. Yûsuf’a ilim ve hüküm verildiğinde yaşının 33 olduğunu belirten bir rivâyete yer vermiştir. Râzî, bu rivâyeti tıp kanunlarına uygun bulmuştur ve tabiplerin şu açıklamasına yer vermiştir: İnsan doğduktan sonra gelişmede kemâl bulana kadar her gün azar azar gelişim gösterir. Kemâle ulaşınca giderek gerilemeye başlar. Bu durum ayın hallerine benzer. Ayın bir devir yapması 28 küsur gündür. Bu devir dört kısma ayrılınca 7’şer gün eder ki insan bedeninin durumları da 7’li sistem içerisinde incelenebilir. Doğumundan 7 yaşına kadar insan zayıf bünyeli ve güçsüzdür. 7-14 yaş arası anlayış, zekâ ve kuvvet görülmeye başlar. 14-21 yaş arası anlayış, zekâ ve kuvvet gelişimi devam eder. 21-28 yaş arası gelişim sürecinin son parçası olan yıllardır. 28 yaşından sonra insan gelişimi duraklama dönemine girer. 28-35 yaş arası insanın kemâle erdiği zaman dilimi olarak görülür.⁴³ Râzî rivâyette geçen 33 yaşının tıp açısından da kemâl dönemi olduğunu vurgulamıştır.

39 en-Nahl 16/ 70.

40 Bu eser kuvvetle muhtemel *et-Tıbbu’l-kebir* ismiyle Râzî’nin tıp eserleri arasında yer verdiğimiz kitap olup kendisi tefsirinde *el-Kebîr fi’t-tıb* ismiyle anmıştır.

41 Râzî, *Tefsîru’l-kebir*, 10/ 282-284.

42 وَلَمَّا بَلَغَ أَسَدَهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ

43 Râzî, *Tefsîru’l-kebir*, 9/ 311.

Râzî'nin döneminde, bedensel ve ruhsal gelişimi açısından insanın 7'şer yıllık dönemler içerisinde değerlendirildiğini bu kısımdaki açıklamalardan anlamaktayız. Râzî'nin gelişim dönemleri hakkında verdiği bu bilgilerin kıymetli olduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca, böyle bilgilere bir tefsir eserinden ulaşabilmek, bulunduğu dönem ve şartlar ile müfessiri tanımayı esas alan kültürel antropolojik okuma yaklaşımının isabetli olduğunu göstermektedir.

Râzî'nin ayetlerin içeriği ile bağlantılı olarak verdiği tıbbî bilgilerden biri de Nahl sûresi 68.ve 69. âyetlerinin⁴⁴ tefsirindedir. Âyetler, arı ve arının bal yapma süreciyle alakalı olduğu için Râzî bu âyetlerin tefsirinde, ismini zikretmediği bazı tıp kitaplarına atıfla balın yapılışı hakkında bilgi verir.⁴⁵ Baldaki şifânın her hastalık için geçerli olmadığını söyler. Balın safraya zarar verip öd kesesini depreştirdiğine dair bir bilgi aktarır.⁴⁶

Râzî'nin ayetin içeriğindeki bir kelimedenden yola çıkarak tıbbî bilgilere yer verdiği de görülür. Mesela, Şuarâ sûresinin 194. âyeti⁴⁷ vahyin Hz. Peygamber'in kalbine indirilmesi hakkındadır. Râzî, bu âyetin tefsirinde kalp hakkında bilgiler vermiştir. Kalbin meydana gelme bakımından organların ilki, ölüm bakımından ise en sonuncusu olduğunu belirten Râzî, bu bilginin anatomi ilmi ile sabit olduğunu da vurgulamıştır.⁴⁸ Râzî'nin yaptığı bu açıklama söz konusu âyet ile birlikte düşünüldüğünde zâid görülebilir. Fakat bu tür açıklamalar Râzî'nin ilmî müktesabâtının sonucudur ve onun tefsirindeki usûlüdür.

Râzî'nin belli bir konuya bağlayamayacağımız şekilde tamamen kendi usûlünce tıp bilimiyle kurduğu bağlantılar sonucu yaptığı açıklamalar da vardır. Mesela, onun Nisâ sûresi 102. âyetiyle bağlantı kurarak yaptığı açıklamaya bakalım. İlgili ayetin meâli şöyledir:

“Sen de içlerinde bulunup onlara namaz kıldırдыңın zaman onlardan bir bölük seninle beraber namaza dursun, silâhlarını da yanlarına alsınlar. Bunlar secde ettiklerinde ötekiler arkanızda olsunlar, sonra henüz namazlarını kılmamış

44 وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّخْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ثُمَّ كُلِي مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بَطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

45 Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 10/ 279.

46 Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 10/ 281.

47 عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ

48 Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 12/ 409.

*bulunan (bu) bölük gelip seninle beraber namazlarını kılsınlar ve bunlar da ihtiyat tedbirlerini ve silâhlarını alsınlar. Kâfirler isterler ki, siz silâhlarınızdan ve eşyanızdan gafil (uzak ve unutmuş) olasınız da üzerinize ansızın bir baskın yapсынlar! Eğer yağmur yüzünden bir zarar görürseniz veya hasta olursanız silâhlarınızı bırakmanızda size bir günah yoktur. Yine de ihtiyat tedbirinizi alın! Allah elbette kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır.*⁴⁹

Bu âyetin tefsirinde, düşmandan sakınmanın vacip olduğunu söyleyen Râzî, bu âyetten yaptığı çıkarımla, karşılaşılma ihtimali yüksek her türlü zarardan sakınmanın vâcip olduğu kanaatine varır. Buna binaen hastalıklara ilaç veya el ile müdahalenin ve vebadan kaçınmanın vâcip olduğunu belirtir.⁵⁰ Kanaatimizce düşmandan sakınma konusunda hastalıklardan sakınma ve hastalıklara müdahale etmeye değinmesi, tefsirinde tabip Râzî'nin kendini gösterdiği yer olarak düşünülebilir.

Âl-i İmrân sûresi 191. âyetinin⁵¹ tefsirinde değindiği tıbbî ayrıntı da yine Râzî'nin kendi usûlünce bağlantı kurmasının sonucudur. Âyetin meâli şöyledir: “Onlar ayakta dururken, otururken, yatarken hep Allah'ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler: Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, seni tenzih ve takdis ederiz. Bizi cehennem azabından koru.”⁵² Râzî, bu âyetin tefsirinde yatan hastanın namazı konusunda Ebu Hanîfe ve İmam Şafî'nin görüşlerine yer vermiştir. Ebu Hanîfe yatan hastanın sırtüstü yatarak namaz kılması yönünde görüş belirtmişken İmam Şafî'nin görüşü hastanın bir yanı üzerine yatarak namaz kılması yönündedir. Râzî, İmam Şafî'nin görüşünü daha uygun bulmuştur. Bu görüşü desteklemek amacıyla *tıbbî bir inceliğe*⁵³ değinmiştir: Tıbbî araştırmalara göre sırtüstü yatmak iyi derecede düşünebilmeye engeldir. Yan üzere yatmak ise buna engel olmayıp uykuya

49 en-Nisâ 4/102. وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتُنْمِ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا آسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَذَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً وَلَا جَنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَدَى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا

50 Râzî, *Tefsîrül-kebir*, 6/ 29, 30.

51 الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

52 *Kur'an Yolu* (Erişim 18 Ocak 2021), Âl-i İmrân 3/ 191.

53 Râzî'nin ifadesidir. Râzî, *Tefsîrül-kebir*, 5/ 132.

iyice dalmayı önler. Râzî, âyette tefekkür söz konusu olduğu için yan üzere yatma biçimini âyet ile daha uyumlu bulmuştur.⁵⁴ Râzî'nin burada yer verdiği bilginin ayetle dolaylı bağlantısı, kültürel antropolojik okuma neticesinde Râzî ve onun bakış açısı anlaşılınca ortaya çıkmaktadır.

Râzî'nin ayetleri açıklarken okuyucuyu tıp veya anatomi kitaplarına yönlendirdiği de görülmektedir. Mesela, Allah'ın kulunu terbiye edişine örnek olarak insanın yaratılış aşamalarını göstermiş ve okuyucuyu anatomi kitaplarına yönlendirmiştir.⁵⁵ Aynı şekilde insanın yaratıcıya muhtaç olduğuna delil olarak insan bedeninin hallerini gösterip bu konuda anatomi kitaplarının çok olduğunu dile getirmiştir.⁵⁶

Râzî, istiâze konusunda ise okuyucuyu tıp kitaplarına yönlendirmiştir. Bu kısımda Allah'a sığınmaya sebep olan şerlerden bahseden Râzî, bunlardan birinin de hastalıklar olduğuna işaret eder. Devamında, her organa ait çeşitli hastalıklar olduğunu ve bunu öğrenmek için tıp kitaplarına bakmak gerektiğini söyler.⁵⁷ Râzî'nin tefsir yaparken tıbbî bilgilere yer vermesini, okuyucuyu tıp ve anatomi kitaplarına yönlendirmesini onun hekim kimliğinin tefsirine yansımaları olarak anlamaktayız.

2.2. Hekimler Hakkında Bilgi Verme ve Onlardan Alıntı Yapma

Râzî'nin hekim yönünün tefsirine yansıma biçimlerinden biri de tefsirinde hekimlerden alıntı yapması ve onlar hakkında bazı bilgilere yer vermesidir. Bu konudaki örneklerden bazıları aşağıdadır:

Râzî'nin büyük nimetler olarak organlarımızdan söz ederken düşüncesini desteklemek için tıp bilgini Galenus'tan⁵⁸ alıntılar yaptığını görmekteyiz.

54 Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 5/ 132.

55 Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 1/ 258.

56 Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 2/ 493.

57 Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 1/ 108.

58 Galenus, m.s 131-200 yılları arasında yaşayan Bergama'da doğmuş Hipokrat'tan sonra antik çağın en önemli tıp bilginidir. Kendisinden 1200 yıl sonra bile tıp alanında etkisi sürmüştür. Ayrıntılı bilgi için Bk. Feridun Nafiz Uzluç, *Genel Tıp Tarihi I*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, 1959), 68-72. *Bergamalı Lokman Hekim Galenos*, Proje: Mustafa Durmaz, (Bergama Kültür Sanat Vakfı, 2010). Ayşegül Demirhan Erdemir, *Tıp Tarihi*, (İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2014), 87, 88. Ali Haydar Bayat'ın eserinde Galenus'un yaşadığı dönem m.s 129-200 yılları arası olarak geçmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Bayat, *Tıp Tarihi*, 138-141.

Galenus'un gözün kısımlarının faydaları hakkında yazdığı kitaptan bahseden Râzî, bununla bağlantılı olarak Galenus hakkında dikkat çekici bilgiler vermiştir.⁵⁹ Bu bilgiler, Galenus'un rüya veya ilham yoluyla birtakım tıbbî konuları ve tedavi yöntemlerini öğrendiğini içermektedir.⁶⁰ Râzî de verdiği bu bilgilere binaen tıp bilgilerinin çoğunun başlangıçta rüya âlemindeki uyarılarla ve ilhamlarla elde edildiğini belirtmiştir.⁶¹

Galenus'tan yapılan başka bir alıntı, “*Yemin olsun, batmak üzere yükselenlere, sâkin ve düzenli hareket edenlere, yüzdükçe yüzenlere, yarıştıkkça yarışanlara, emri uygun yol ve yöntemle yerine getirenlere!*”⁶² meâlindeki âyetlerin⁶³ tefsirindedir. Râzî, bu âyetlerin içeriğinin yıldızlar hakkında olabileceği konusunda açıklamalar yapmıştır. Daha sonra başka bir görüş olarak âyetlerde geçen vasıfların ruhlara ait olabileceği hususuna değinmiştir. Bu kısımda ulvî âlemlerle birleşme arzusunda olan ruhların bedenden ayrıldıktan sonra kudsi makamlara gittiklerini söylemiş ve bunun âyette yüzme (سبح) olarak beyan edildiği ifade etmiştir. Bu kıymetli ruhların dünyada da birtakım hallerinin bulunmasını ihtimal dâhilinde gören Râzî, فَالْمُدْبِرَاتُ أَمْرًا⁶⁴ âyetinin⁶⁴ buna işaret ettiğini belirtmiştir. Bahsi geçen hallere rüya âleminden örnekler vermiştir. Bu örneklerden birinde Galenus'tan alıntı yapmıştır. Alıntıya göre, Galenus hastayken kendisini nasıl tedavi edeceğini bilememiştir ve rüyasında bir adam ona nasıl ilaç yapması gerektiğini göstermiştir.⁶⁵ Ruhlar ile rüya âlemi arasında bağlantı kuran Râzî'nin Galenus'tan yaptığı alıntı, tabip Galenus hakkında bilgi vermekle beraber, önceki örnekte geçtiği gibi Râzî'nin “tıp biliminin gelişmesinde ilhamların rolü olduğu” düşüncesini de kapsamaktadır.

Râzî'nin Galenus'a yer verdiği bir başka yer istiâze bahsidir. Bu kısımda Râzî, şerrinden Allah'a sığınılan varlıklar ve bununla bağlantılı olarak cinler hakkında açıklamalar yapmıştır. Cinlerin ateşten yaratılmasına değinmiştir.

59 Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 1/ 19. Aynı konuyu “Galenus, Menâfiu'l-A'da kitabında şöyle demiştir.” diyerek başka bir yerde tekrar anlatmıştır. bk. Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 1/ 176.

60 Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 1/ 19.

61 Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 1/ 19.

62 en-Nâzi'ât 5-1 /79.

63 فَالْمُدْبِرَاتُ أَمْرًا فَالسَّابِقَاتُ سَيْقًا وَالسَّابِحَاتُ سَيْحًا وَالنَّاشِطَاتُ نَشْطًا وَالنَّازِعَاتُ غَرْقًا

64 “*Emri, uygun yol ve yöntemle yerine getirenlere.*” en-Nâzi'ât 79/ 5.

65 Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 16/ 35.

Galenus'a da atıfta bulunduğu bu kısım özetle şöyledir: Tabipler hayatın sadece beden sıcaklığı ile meydana geldiğini düşünmektedir. Onlara göre nefis [can], kalp ve ruh ile alakalıdır ve her ikisi de çok yüksek sıcaklıktadır. Galenus'un tecrübesi de bu yöndedir. Galenus bir maymunun karnını yarararak parmağını maymunun kalbine sokmuştur. Onun çok sıcak olduğunu ve sıcaklığın gittikçe arttığını anlatmıştır.⁶⁶ Bu açıklamalara bakılınca Râzî, hayatın sıcaklıkla irtibatlı olması konusunda tıp bilgisinden destek alarak cinlerin varlığını ve onların ateşten yaratılmış oluşunu kendi uslûnce açıklamıştır.

Hûd sûresi 118. âyetinin⁶⁷ tefsirinde Râzî'nin meşhur hekim Hipokrat'tan⁶⁸ alıntı yaptığı görülmektedir. Âyetin meâli şöyledir: *"Rabb'in dileseydi insanları elbette tek bir ümmet yapardı. Fakat onlar hep ihtilâf içinde olacaktır."*⁶⁹ Bu âyetin tefsirinde Râzî, çok sayıda din ve mezhep olduğu için pek çok farklı görüşün ve ihtilâfın mevcut olduğunu belirtmiştir. Söz konusu çeşitlilikten dolayı akılların farklı; gayelerin gizli; vehim ve hayallerin çekişmesinin sonsuz olduğuna değinmiştir. Daha sonra Hipokrat'ın tıpla ilgili "Ömür kısa, tıp sanatı uzun, hüküm vermek zor, denemek tehlikeli." sözüne yer vermiştir. Bu sözün bahsi geçen çok çeşitli gayeler ve meseleler hususunda da söylenmesinin yerinde olacağını dile getirmiştir.⁷⁰ Esasında burada Râzî, konuyu tıp bilimi ile ilişkilendirmemiş, sadece kendi cümlesinde Hipokrat'ın sözündeki üslûba benzer bir üslûp kullandığı için onun sözüne de yer vermiştir.

Râzî'nin Hipokrat'tan alıntı yaptığı başka bir yer, Beyyine sûresi 7. âyetinin⁷¹ tefsiridir. Bu kısımda Râzî, Beyyine sûresinin 6. âyeti⁷² vaîd içerdiği için, vaîdin va'dden önce gelmesinin sebebinin açıklamaktadır. Ona göre

66 Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 1/ 100.

67 وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ

68 Modern tıbbın babası sayılan Hippokrates'in muhtemelen milattan önce 460'da Kos (İstanköy) adasında doğmuş, eğitimini burada almış, akla ve deneye dayalı bir tıp anlayışı ortaya koymuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. Bayat, *Tıp Tarihi*, 109-115.

69 Hûd 118 /11.

70 Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 9/ 281.

71 إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ *"İman edip dünya ve ahiret için yararlı işler yapanlara gelince, halkın en hayırlısı da onlardır."* el-Beyyine 98/7.

72 إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَٰئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ *"Ehl-i kitaptan ve müşriklerden hakkı inkâr edenler, içinde ebedî olarak kalacakları cehennem ateşindedirler. İşte halkın en kötülerini onlardır."* el-Beyyine 98/6.

va'id ilaç, va'd gıda gibidir. Bedenin gıdalardan istifade edebilmesi için temiz olması gerekir. Bundan dolayı ilaç önce gelir. Çünkü uygun olmayan bedene gıda vermek onun kötülüğünü artırır. Hipokrat da gıda ve ilaç konusunda Kitabü'l-fusûl adlı eserinde böyle demektedir.⁷³ Râzî, Hipokrat'ın da aynı şeyleri söylediğini belirtmekle açıklamasına yerleştirdiği tıbbî bilgiye bir bakıma kaynak göstermiştir.

Galenus ve Hipokrat'ı ismen zikreden Râzî, bazen isim vermeden, genel bir ifadeyle tabipler veya hekimler diyerek de alıntılar yapıp bilgiler vermiştir. Bu şekilde alıntı yaptığı yerlere verebileceğimiz birkaç örnek aşağıdaki gibidir:

*“Tohumu ve çekirdeği çatlatan şüphesiz Allah'tır; O, ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarmaktadır. İşte Allah budur. O halde (haktan) nasıl dönersiniz!”*⁷⁴ meâlindeki âyetin⁷⁵ tefsirinde Râzî, ölü ve diri kelimeleri üzerinde durmuştur. Farklı hallerin, birbirine zıt fiillerin kâinatın düzenine ve onun yaratıcısı, müdebbiri, hakîmi Allah'ın varlığına delalet ettiğini söylemiştir. Zarar vereceğine inanılan şeyden fayda gelebileceğine veya tersi de olabileceğine vurgu yapmış; buna tıp bilginlerinin naklettiği şu olayı örnek vermiştir: Bir adamı öldürmek maksadıyla onun içeceğine çok miktarda afyon katmışlar. O kişi bunu içince, onu karanlık bir yere götürüp ölüme terk etmişler. O karanlık yerde adamı sokan yılan afyonun zararını gidermiş. Afyon, soğukluğu; yılanın zehri ise sıcaklığının kuvveti ile öldürücü olduğu için burada yılanın sokmasıyla öldürücü etki ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla zarar vereceğine inanılan şeyden fayda hâsıl olmuştur.⁷⁶ Râzî tıp bilginlerinden yaptığı alıntıyla “zarar sanılan şeyden faydanın ortaya çıkabileceği” görüşünü desteklemiştir.

Tin sûresi tefsirinde Râzî, tabiplerin inciri şifalı bir meyve olarak gördüklerini belirtmiş ve onlardan alıntı yaparak incirin faydalarını şöyle sıralamıştır: Balgamı azaltır, böbrekleri temizler, mesanedeki kumları yok eder, ciğer ve dalağın gözeneklerini açar, aynı zamanda besleyici bir gıdadır.⁷⁷

73 Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 16/ 274, 275.

74 el-En'âm 6/ 95.

75 إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ذَلِكُمْ اللَّهُ فَالِقُ نُوْفُكُونَ

76 Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 7/ 85.

77 Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 16/ 232.

Râzî, tefsirinde tabiplerden alıntı yaptığı gibi onlar hakkında yorum da yapmıştır. Onun Tekâsür sûresi 8. âyetinin⁷⁸ tefsirinde tabipler hakkında söylediği sözler dikkate değerdir. Âyetin meâli şöyledir: “*Nihayet o gün nimetlerden elbette sorguya çekileceksiniz.*”⁷⁹ Bu âyetin tefsirinde Râzî, nimet çeşitlerinden bahsederken şöyle demektedir: Allah’ın senin üzerindeki sadece beden sıhhati nimetini bilmek için tabiplere danış. Ama tabipler gaflette en ileri olanlardandır.⁸⁰ Burada tabiplere karşı bir tariz görmekteyiz. Allah’ın beden üzerindeki nimetlerini daha iyi görüp bildikleri sanılan tabiplerin bu nimetlerden söz etmemeleri veya onları olağan görüp önemsememeleri, kanaatimizce Râzî’nin tabipleri gaflette görmesinin sebebi olabilir.

2.3. Teşbih ve Örneklerde Tıp Alanını Kullanma

Teşbih ve örnek verme; bir konunun açıklığa kavuşturulması, daha iyi anlaşılması amacını taşıdığı için bunlar, daha iyi bilinen şeyler üzerinden yapılır. Bundan dolayı Râzî’nin kullandığı örneklerde veya yaptığı benzetmelerde tıp biliminden faydalanması tıp alanına hâkimiyeti olarak düşünülebilir. Râzî’nin tıp alanını kullandığı teşbihlerde peygamber-tabip benzetmesinin öne çıktığını söylemek mümkündür. Bununla ilgili verebileceğimiz birkaç örnek şöyledir:

“*Ey insanlar! Rabbinizden size bir öğüt, kalplerdeki hastalıklara bir şifa, inananlara bir rehber ve rahmet gelmiştir.*”⁸¹ meâlindeki âyetin⁸² tefsirinde Râzî, ruh cevherindeki bâtil inanç ve kötü huyları hastalık olarak tanımlar. Bu hastalıkların tedavisi için iyi bir tabibe ve doğru ilaçlara ihtiyaç vardır. Râzî’ye göre iyi tabip Hz. Peygamber, doğru ilaç Kur’ân’dır. Râzî, Hz. Peygamber’in bir tabip gibi bâtil inanç ve kötü huylar ile hasta olmuş ruhlarla müdahalesini dört aşamada açıklar.⁸³ İlk iki aşama hidâyete ulaşmak için gereklidir. Râzî, söz konusu ilk iki aşamayı açıklarken tabip ve ilaç benzetmesini devam ettirir. Buna göre doktorun hastasına uygun olmayan şeyleri yasaklaması birinci

78 ثُمَّ لَنَسْأَلَنَّ بِرُؤْمِيكَ عَنِ النَّعِيمِ

79 et-Tekâsür 102/ 8.

80 Râzî, *Tefsîru’l-kebir*, 16/ 307.

81 Yûnus 57 /10.

82 يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ

83 Râzî, *Tefsîru’l-kebir*, 9/ 110, 111.

aşamadır ve âyette *mev'iza* olarak geçmektedir. Çünkü öğüt, Allah rızasından uzaklaştıracak her şeyi yasaklar. İkinci aşama ise doktorun hastasına, hastalığını içinden söküüp atacak ilaçlar vermesidir ve bu kısım âyetteki *şifâya* tekabül etmektedir. Peygamberlerin bu aşamada yaptığı ise kötü huyları insanların içlerinden temizlemek ve iyi huylar elde etmelerini sağlamak için onlara mücadeleyi emretmektir.⁸⁴ Kanaatimizce âyette geçen *şifâ* kelimesi, Râzî'nin tıp bilimini kullanarak benzetme yapması için odak kavram olmuştur. Tefsirinde çeşitli vesilelerle tıp bilimini kullanan Râzî için buradaki *şifâ* kelimesinin doğrudan tıp ile irtibatı sağlayan kelime olduğu söylenebilir.

Bir başka benzetme şu ayetin⁸⁵ tefsirindedir: *"İçlerinde seni dinleyenler de var; ama sağırlara -üstelik akıllarını da işletmiyorlarsa- gerçeği sen mi duyuracaksın? Onların arasında sana bakanlar da var; ama eğer görmüyorlarsa körlere doğru yolu sen nasıl göstereceksin?"*⁸⁶ Râzî, burada aşırı derecede nefretin iyi şeyleri duymaya ve görmeye engel olduğunu dile getirerek âyetlerin maksadının Hz. Peygamber'i teselli etmek olduğunu söyler. Çünkü duymayana duyurmak görmeyene göstermek mümkün değildir. Râzî'ye göre bir doktor hastasını tedaviyi kabul etmeyecek bir derecede gördüğünde ondan yüz çevirir ve hayrete düşmez. Tıpkı bunun gibi Hz. Peygamber'in de kâfirlerin durumu karşısında hayret etmemesi gerekmektedir.⁸⁷ Râzî burada yine Hz. Peygamberi doktora, kâfirleri ise tedavisi mümkün olmayan kronik hastalara benzetmiştir. Râzî'nin buradaki amacı âyeti daha iyi açıklamak olsa da yaptığı benzetmeyle tabiplerin uygulamaları hakkında bir örnek vermiş de olmaktadır.

Peygamber-tabip benzetmesinin biri de *"Gündüzün güneşin gün ortasını aşmasından gecenin karanlığına kadar namazı kıl; bir de sabah namazını; çünkü sabah namazı şahitlidir."*⁸⁸ mealindeki âyetin⁸⁹ tefsirindedir. Râzî, bu âyetin tefsirinde, sabah namazının şahitli olması ile ilgili çeşitli açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamaların birinde sabah kalkınca dünyalık işlerle meşgul

84 Râzî, *Tefsîru'l-kebîr*, 9/ 110.

85 وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الضَّمَمَ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ
وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ

86 Yûnus 43 ,42 /10.

87 Râzî, *Tefsîru'l-kebîr*, 9/ 96, 97.

88 el-İsrâ 17/ 78.

89 قِمِ الضَّلُوءَةَ لِلذُّلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا

olmadan önce namaz kılmanın önemli olduğunu belirtmiştir. Çünkü sabah namazının insanın aklının ve hayal dünyasının temiz kalmasına sebep olacağını düşünmektedir. Ona göre insanlar dünya sevgisi, hırs, hased, övünme gibi hastalıklara sahiptir ve dünya hastalar evidir. Peygamberler de tabiplerdir. Bazen hastalara kuvvetli bir tedavi gerekebilir ama hastalar hekimin tavsiyelerine uymaz. Eğer hekim şefkatli ve becerikli ise hastalığı gidermek için her türlü çareye başvurur. Tıpkı bunun gibi insanların dünya sevgisi, hırs, hased, övünme gibi hastalıklardan kurtulması için ilaçları marifetullahı ve Allah'a itaate yönelmektir. Bu ilaç nefislere ağır gelir. Bundan dolayı peygamberler söz konusu hastalıkların giderilmesine fayda sağlayacağı için insanları uykudan uyanır uyanmaz Allah'a ibadete yönlendirmek için çaba sarf etmişlerdir.⁹⁰ Görüldüğü üzere burada yine hekim, hasta, hastalık benzetmeleri mevcuttur. Bu benzetmelerde Râzi'nin tabip yönüyle birlikte sûfi yönünü de görmek mümkündür.

Necm sûresi 29. âyetinin⁹¹ tefsirinde ise Râzi, Hz. Peygamber için kalp tabibi benzetmesi yapmıştır. Onun da tabiplerin usûlünü uyguladığını söylemiştir. Tabiplerin usûlünü ise şöyle açıklamıştır: Hastalığın giderilmesi gıdalarla mümkünse ilaç kullanmazlar. Hastalık, etkisi az ilaçlarla giderilebiliyorsa güçlü ilaçlar kullanmazlar. İlaçlarla tedavi edemezlerse ameliyata veya dağlamaya başvururlar ki bu tedavinin son aşaması olarak bilinir. Râzi'ye göre Hz. Peygamber de bu usûl üzere önce Allah'ı zikri emretmiştir. Bundan faydalanamayanlara delilleri içeren âyetlerle hitap etmiştir. Daha sonra tehditler içeren âyetler ile uyarmıştır. O da fayda vermeyince Yüce Allah, “*O halde bizi anmaktan yüz çeviren ve dünya hayatından başka arzusu olmayan kişilerden sen de yüz çevir.*”⁹² buyurmuştur.⁹³

Râzi'nin bir başka benzetmesi de günah-hastalık benzetmesidir. “*Bâri din adamları ve âlimleri onları yalan söylemekten ve haram yemekten menetselerdi. Bu yaptıkları ne kötüdür!*”⁹⁴ mealindeki âyette⁹⁵ geçen يَصْنَعُونَ kelimesi Râzi'ye

90 Râzi, *Tefsîru'l-kebîr*, 11/ 31, 32.

91 فَأَعْرَضَ عَنْ مَنْ تَوَلَّىٰ عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

92 en-Necm 53/29

93 Râzi, *Tefsîru'l-kebîr*, 14/ 572, 573.

94 el-Mâide 5/ 63.

95 لَوْلَا يُنْفِكُهُمُ الرَّبُّانِيثُونَ وَالْآخْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْأَثْمُ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ

göre yerleşmiş günaha işaret etmektedir. Ona göre günah ruhun hastalığıdır. İlacı ise Allah'ı, sıfatları ve ahkâmıyla bilmektir. Bu bilgiye sahip olunmasına rağmen günah ortadan kalkmıyorsa ilaç kullanıldığı halde iyileşmeyen bir hastalık gibi olmuş demektir. Nasıl ki bu durumda hastalık iyileşmeyecek kadar ilerlemişse âlim kimsenin günaha yönelmesi de kalbinin hastalığının ileri ve çok çetin olduğuna delalet eder.⁹⁶ Burada devamlılık arz eden günahın kronik bir hastalığa benzetildiğini görmekteyiz.

Muhammed sûresi 38. âyette⁹⁷ insanın infak konusunda cimrilik yapmakla kendisine karşı cimrilik yapmış olduğu beyan edilmektedir. Râzî bu âyetin tefsirinde infak ile tedavi ücretini birbirine benzetmiştir. Çünkü kişinin hekim ücreti ve ilaç parası konusunda cimrilik yapması kendi aleyhinedir.⁹⁸ Râzî'nin infâk ile tedavi için verilen ücreti benzer bulması, âyetin anlaşılmasına katkı sağlayan, tıp alanıyla irtibatlı, hayat ile iç içe güzel bir benzetmedir.

Râzî'nin tıp alanını kullandığı bir başka yer de üslup benzetmesi ile alakalıdır. “*Sana ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: “Harcayacağınız mal, ana baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolcular için olmalıdır. Hayır olarak ne yaparsanız muhakkak ki Allah onu bilir.”*”⁹⁹ mealindeki ayetin¹⁰⁰ tefsirinde Râzî, neyin infak edileceğini soranları, hekime “neleri yiyeyim” diye soran sağlıklı birine benzetmektedir. Bunu şöyle açıklar: Hekim, “Günde iki kez ye.” dediğinde “Bu şartla istediğini yiyebilirsin.” demektir. Âyetin üslubu da bunun gibidir. Yani âyette geçen şahıslara verilmesi şartıyla istenilen şey infak edilebilir.¹⁰¹

Râzî'nin verdiği örneklerde de tıp alanını kullandığını görmekteyiz. Bazı hastalıklar onun örnekleri arasındadır. Örneğin, Fatiha sûresi tefsirinde Râzî, “الرحمن الرحيم” kelimelerini açıklarken birtakım olayların azap gibi görünse de Allah'ın rahmeti olabileceğini söyler. Buna kangreni örnek gösterir. Ona

96 Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 6/ 254, 255.

97 هَا أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تُدْعُونَ لِتُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخُلُ وَمَنْ يَبْخُلْ فَإِنَّمَا يَبْخُلْ عَنِ نَفْسِهِ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ وَإِنْ تَوَلَّوْا يَسْتَبَدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ

98 Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 14/ 338.

99 el-Bakara 2/215.

100 يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَإِنَّ السَّبِيلَ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

101 Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 3/ 251. Benzer örnekler için bk. Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 3/ 206, 255.

göre kangren olan kişinin elinin kesilmesi görünüşte azap olsa da gerçekte rahmettir.¹⁰² Çünkü elin kesilmesiyle vücut kurtulmuştur.

Nahl sûresi 53-55 âyetleri¹⁰³ tefsirinde ise insanların bir musibetten kurtulmak için Allah'a yalvarmalarını ama kurtulunca da nimete nankörlük ederek Allah'a ortak koşmalarını şöyle örneklendirmiştir: Hasta biri ağrısı artınca ağrısı gidermesi için Allah'a yalvarır. Ağrısı geçince bunu falanca tedaviye veya filanca ilaca bağlar.¹⁰⁴ Musibet olarak hastalığı örnek veren Râzî, şifâyı doğrudan tedaviye veya ilaca bağlamayı da Allah'a ortak koşma olarak görmüştür.

Râzî'nin tefsirini yaparken tıp alanından örnek verdiği bir başka ayet şöyledir:

“Arşı yüklenenler ile onun çevresinde bulunanlar rablerini hamd ile tesbih ederler, O'na iman ederler ve müminlerin bağışlanmasını dilerler: “Ey rabbimiz! Sen, rahmetin ve ilminle her şeyi kuşattın. Tövbe edenleri ve yolundan gidenleri bağışla, onları cehennem azabından koru.”¹⁰⁵

Bu âyetin¹⁰⁶ tefsirinde Râzî, Allah'ın rahmet sıfatının ilim sıfatından önce gelmesinin sebebini açıklamıştır. Ona göre melekler Allah'ın rahmetinin herkese gitmesini ve insanların günahlarının affını istemektedirler. Birinci derecede talep edilen rahmet olduğu için önce rahmet sıfatı gelmiştir. Birinci derecede talep edilenin ilk sırada gelmesi doğaldır. Bu, öncelikle sıhhatin korunmasını, ikinci olarak hastalığın giderilmesini amaçlayan tıp biliminin tanımında da gözükmektedir. İlim adamları sıhhatin korunmasının hastalıkları tedaviden önce geldiğini belirterek tıp bilimini şöyle tanımlamışlardır: Mevcut sağlığı korumak ve yitirilen sağlığı tekrar kazanmak için insan bedeninin hallerine nelerin uygun nelerin zararlı olduğu kendisi sayesinde bilinen bir

102 Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 1/ 260. Sıtma hastalığına başka bir örnekte yer vermiştir. Bk. Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 1/ 562.

103 وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْزَوْنَ ثُمَّ إِذَا كَسَفَ الضُّرُّ عَنْكُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ

104 Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 10/ 262.

105 el-Mü'min 40/ 7.

106 الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ

ilimdir.¹⁰⁷ Râzî'nin burada tıptan örnek vermesi, âyetteki kelime sıralaması ile tıp tanımındaki sıralamayı benzer görmesinin sonucudur. Bu örnek ile bir tefsir eserinde tıp biliminin tanımını okumuş olmaktadır ki bu da müfessirin tıp alanıyla irtibatının tefsirine yansımalarıdır.

Sonuç

Kültürel antropolojik okuma yaklaşımıyla incelendiğinde, Râzî'nin hekim yönünün tefsirine yansımaları kolaylıkla fark edilir. Onun tefsirinde tıp bilimine yer vermesi, ilimlerin birbiri için tamamlayıcı ve destekleyici vazife görmesinin bir örneği olarak düşünülebilir. Diğer yandan tefsirler, âyetlerin işaret ettiği manaların yanı sıra müfessirlerin zihin dünyalarındaki manaları da kapsar. Söz konusu manalar; müfessirin içinde bulunduğu toplum, kültür ve kişisel tecrübeleri sonucu şekillenir. Bu açıdan bakıldığında kültürel antropolojik okuma yaklaşımı için müfessirin mevcut şartlarını ve müktesebatını tefsirinde görmeyi amaçlayan bir yaklaşımdır, denilebilir. Dolayısıyla kültürel antropolojik okuma yaklaşımıyla incelendiğinde Râzî'nin tefsirinde tıp alanından istifade etmesi, onun bu alandaki müktesebatının göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Dönemin tıp bilgisi, hekim algısı, hekim-hasta ilişkisi, hekimlerden yapılan alıntılar, hastalıklar, hekim-hasta örnekleri ve benzetmeleri Râzî tefsirinde gördüğümüz tıp alanı ile ilgili konulardandır. Râzî, bildiği alanlardan biri olan tıba dair konulara vererek bazı âyetleri açıklamaktadır. Yaşamın ve kültürel ortamın bir parçası olan bu açıklamaların tefsirinde yer alması, müfessirin kendi çağına hitap edebilme yöntemi olarak düşünülebilir. Ayrıca, günlük hayattan örnekler vererek tefsir yapmak, Kur'ân'ı anlamayı kolaylaştırabildiği için müfessirin bu usûl üzere tefsirini kaleme almış olması muhtemeldir.

Neticede, Râzî'nin tefsirinde tıp bilimini kullanması, dönemin biliminin ve kendi birikiminin yansımasıdır. Hatta çoğu müfessir gibi Râzî de kendisinin ve döneminin sınırlı birikiminin idrakinde olarak yer yer tefsirinde “En doğrusunu Allah bilir.” kaydını düşer. Bu da bir bakıma tefsirlerin yazıldığı dönemlerden ve müfessirlerinden ayrı düşünülmemesi gerektiğine bir işaret.

¹⁰⁷ Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 14/ 40.

Dolayısıyla müfessiri, dönemiyle birlikte tefsirinde görmeyi amaçlayan kültürel antropolojik okuma yaklaşımı ile tefsirlerin incelenmesi bilim ve kültür açısından isabetli bir yaklaşım olsa gerektir.

Kaynakça

- Altaş, Eşref. “Fahreddin er-Râzi'nin Eserlerinin Kronolojisi”. *İslam Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddin er-Râzi*. ed. Ömer Türker ve Osman Demir. 91-164. İstanbul, İsam Yayınları, 2015.
- Altaş, Eşref. “Fahreddin er-Râzi'nin Hayatı, Hâmileleri, İlmi ve Siyasi İlişkileri”. *İslam Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddin er-Râzi*. ed. Ömer Türker ve Osman Demir. 41-90. İstanbul, İsam Yayınları, 2015.
- Avcı, Hatice. “Râzi Tefsiri'nde Kur'an'ın Tıp Verileriyle Yorumlanması”. *İslam ve Yorum III*, 1/249-254.
- Avcı, Hatice. “Tefsir Eserlerini Kültürel Antropolojik Yaklaşımla Okumak”. *Sosyal Bilimler Dergisi* 34 (Şubat 2019), 511-523. <http://dx.doi.org/10.16990/SOBIDER.4797>
- Avcı, Hatice. *Râzi Tefsirini Kültürel Antropolojik Okuma -Fatıha ve Bakara Süreleri Örneği*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- Bammate, Haïdar. *İslamın İnsanlık Kültürüne Katkısı*. çev. Sadık Usta. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014.
- Bayat, Ali Haydar. *Tıp Tarihi*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2016.
- Bayraktar, Mehmet. *İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi*. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Bergamalı Lokman Hekim Galenos. Proje: Mustafa Durmaz. Bergama Kültür Sanat Vakfı, 2010.
- Erdemir, Aşegül Demirhan. *Tıp Tarihi*. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2014.
- İbn Ebî Usaybia. *'Uyûnü'l-enbâ' fı tabakâti'l-etıbbâ*. Kahire: 1299/1882.
- İbni Hallikân, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed. *Veşeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâ'iz-zamân*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sâdır, 1968.
- İbn Sinâ. *el-Kânûn fı't-tıbb*. çev. Esin Kâhya. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2014.
- Kaya, Mahmut. “İbn Ebî Usaybia”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 28.12.2020.
- Kayhan, Hüseyin. “Selçuklular Devrinde Tıp Bilimi ve Hekimler Hakkında Notlar”. *History Studies* 3/1 (Mart 2011), 155-163. http://dx.doi.org/10.9737/hist_205
- Kıftı, Cemaleddin Ebü'l-Hasan Ali b. Yusuf el-. *Târihu'l-hükemâ, (Muhtasar İbbârü'l-'ulema bi abbâri'l-hükemâ)*. Bağdat: Mektebetü'l-Müsenna, thz.
- Kur'an Yolu*. Erişim 18 Ocak 2021. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Râzi, Fahreddin. *Tefsiru'l-kebir*. thk. Seyyid İmrân. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2012.
- Türker, Ömer. “Kelâm ve Felsefe Tarihinde Fahreddin er-Râzi”. *İslam Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddin er-Râzi*. ed. Ömer Türker ve Osman Demir. 17-40. İstanbul, İsam Yayınları, 2015.
- Zuluk, Feridun Nafiz. *Genel Tıp Tarihi I*. Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, 1959.

